

"Lübbü bulmayan, kışır ile meşgul olur. Hakikati tanımayan, hayalâta sapar." Cümlesinin izahını yapar mısınız?

Allah her bir hakikatin özünü ve esasını temsil edecek bir sureti ve sembolü o hakikate alamet ve işaret olarak yaratmıştır. Bu yüzden bütün öz ve esasları hem muhafaza hem de temsil için simgeler vaz edilmiştir. Mesela namazın içinde yapılan kıyam, rükü, secde, tilavet gibi hareketler namazın özü ve esası olan kulluğu temsil eden simgeler ve ritüellerdir. Bu simgeler o hakikatin başında bir alamet olmasından, çok önemli ve gerekli şeylerdir. Ama işin lübbü yani özü ve esası o alametlerin altındaki duran hakikatlerdir.

İşte bu hususta iki fikir, iki akım vardır. Bunlardan biri ifrata, diğer ise tefrite düşmüştür. İfrat ehli olanlar zahiriyecular ya da sembolcülerdir. Bunların fikrine göre esas olan simge ve sembollerdir. Bunun dışında başka bir hakikat yoktur. Bu yüzden her şeyi zahirine yorumlayıp onun altında duran muzmer hakikatlere hiç ehemmiyet vermezler. Asıl özü ve esası görmeyip, işin simge ve sembol boyutuna takılırlar. Bir çeşit sathilik ve yüzeysellik hastalığı diyebiliriz. Bu sınıf insanlar şekilcidir. Şekil alametinin, altında duran öz ve hakikati göremezler. Bu zahiriyyun hastalığının neticesi olarak İslam tarihinde mücessime ve müşebbihe (Allah'ı cisimleştirme) diye iki sapkın gurup oluşmuştur. Bunlar Kuran ve sünnet içindeki bazı teşbih ve temsilleri zahiri üzerine yorumlayıp, Allah'a münasip olmayan sıfatları Allah'a isnat etmişlerdir. Halbuki teşbih ve temsil bir kabuk ve kışırır. Bu kabuk soyulursa, altından öz ve esas çıkar. İşte bu gruplar kışırı öz, kabuğu iç sandılar, hem aldandılar hem de çok aldattılar. Mesela Kuran'da Allah'ın kudretini temsil eden "yed" (El demek) tabirini aynı ile insan eli olarak anladılar. İşte lübbü yani kudreti bulamadılar, kışır ile yani insan eli ile meşgul oldular ve imanlarına ciddi zarar verdiler.

Bu zahir perestlerin ümmete en önemli zararı şekilciliğin yerleşmesi ve tefekkürün körelmesidir. Bunlar sadece Kuran ve sünneti matlaştırıp donuklaştırmakla kalmıyor. aynı zamanda kainat kitabında nakşedilmiş olan ve alametler ve simgeler arkasında duran ince ve latif manaları da simgelere feda ediyorlar. Kainatın kabuğu hükmünde olan şekil tabakasına hasrı nazar ile manalar ve hakikatler tabakasına intikal edemiyorlar. Halbuki maddi alem manevi alem üstünde duran şeffaf bir perdedir. Ama bu suretperestlik ve şekilcilik hastalığı o ince ve şeffaf perdeyi kalınlaştırıp manalar ve hakikatler alemine geçişe bir set, bir engel yapmıştır. Çiçeğin güzel yüzünün arka planında işleyen isim ve sıfatları tesettür etmiştir.

Diğer tefrit ehli ise hakikati mücerret yapıp hakikatin üzerinde duran simgeleri inkar edenlerdir. Bunlar da kainattaki simge ve alametleri yok sayıp, hakikatleri tamamen soyut halde benimsemişlerdir. Halbuki insan akli soyut şeyleri görmek ve fark

etmekte zorlanır.Bu yüzden hakikatlerin üzerine bir külah bir alamet koymak muktezayı fitrattır.Yani insanların hakikati fark edip görmesinde alamet ve sembollere ihtiyaç vardır.Bu yüzden ki, Kuran ve sünnet çok mücerret hakikatleri temsil ve teşbih dürbünü ile akla yaklaştırma yolunu denemiştir. Bu düşünce de ifrat edenlere göre dinin şekil yönü gereksizdir, hakikatler sırf(mücerret) yapıp öyle anlaşılmalıdır. Mesela namazdaki hareket ve ritüeller tamamen gereksizdir.İnsan kulluğunu şekilsiz de yapabilir gibi safatalara düşmüşlerdir.

Ehli hakikat olan ehli sünnet ise sembol ve hakikati uyum içinde ve muvazane ile tartmışlardır. Ne şekle takılıp hakikati incitmişler, ne de hakikat namına sembolleri inkar etmişlerdir. Sembol ve alametleri hakikatin üzerinde bir külah, bir levha olarak görmüşlerdir. Temsilde hata olmasın, hakikatin özünü muhafaza eden sembol kabuğunu soyup hakikati afiyet ile yemişlerdir. Nasıl kabuk olmadan öz muhafaza olmaz; öz olmadan da kabuk bir şey ifade etmez.

Sıratı mustakimi göremeyen, ifrat ve tefride düşer. Muvazenesiz ve mizansız olan, çok aldanır ve aldatır.

Üstat sıratı müstakimi insandaki şehvet, öfke ve aklın iffet, vakar ve hikmet vasatında bulunma hali olarak tarif eder. Bu hallerin dışındaki bütün haller ifrat ve tefrit kapsamına girer. Bu ölçü her alanda geçerlidir. Buradaki karşılığı olarak sıratı müstakim; daha çok üslup ve ifade yönünde kullanılmıştır.

İnsanlara nasihat ve vaaz verirken, ya da bir meseleyi anlamaya çalışırken, haddi vasatı aşmamak gerekir. Her şeyin hakikati halini olduğu gibi aktarmak veya anlamak ifade ve üslupta sıratı müstakimdir. Şayet her şeyin hakikati haline iktifa etmeyerek, olduğundan fazla ya da eksik göstermeye kalkarsak, işte bu ifrat ve tefrit olur. O zaman da denge ve ölçü kaçar, hizmet edeyim derken, zarar vermiş oluruz. Mesela hiç güvercin görmemiş birisine güvercini tarif ederken, gerçek halini değil de, abartıp hayali bir güvercin anlatırsak, o adam güvercinin gerçeği ile karşılaştığında, ya senin tarifini inkar eder, ya da kuşun güvercin olduğunu inkar eder. Her iki durum da zihni bir tahrip, fikri bir anarşidir. Öyle ise biz daima her şeyimizde sıratı müstakimi hayatımıza bir rehber, bir ölçü yapmalıyız.

Zahirperestleri aldatan bir sebep, kıssanın hisseyle münasebeti ve mukaddemenin maksutla zihinde mukareneti, vücut-u haricîde olan mukarenetle iltibas olunmasıdır.

Şekilcileri aldatan sebeplerin birincisi; kıssanın hisseyle münasebetidir. Sabıkan ifade edildiği gibi şekilci olan zahirperestler her şeyde nazarlarını öze değil, kabuğa tahsis ediyorlar. Böyle olunca, şeklin altında yatan hakikatleri ve asıl anlatılmak istenen maksatları kavrayamıyorlar. Mesela, Kur'an bir maksadı ve hakikati ifade etmek ve akla yakınlaştırmak için bir kıssa, bir hikaye anlatıyor. Kuran'ın bu kıssadan istediği netice, orada kast ettiği hisse; hikayenin kendisi değil, onun içinde dürülü olan maksat ve hakikatlerdir. Ama şekilci zahirperestler, anlatılan kıssanın içindeki maksatlara ve hakikatlere değil, kıssanın kendisine vuruluyorlar.Yani işin hikaye yönüne dikkat kesiliyorlar. Böyle olunca da Kuran'ın asıl mesajı gizli kalmış

oluyor. Tarihte bu anlayış, düşünce ve tefekkürde durağanlığı getirdiği gibi, insanları da şekilcileştirip, hakikatten uzaklaştırmışlardır ve çok hurafelerin çıkmasına da zemin hazırlamışlardır.

Şekilcileri aldatan sebeplerin ikincisi; mukaddemenin maksutla, zihinde mukareneti ve vücut-u haricîde olan mukarenetle iltibas olunmasıdır.

İnsanın zihni aleminde olan münasebet ve ilişkiler ile harici ve dış alemde olan münasebet ve ilişkiler farklıdır. Zihni alemde bir birine çok yakın duran iki şey dış alemde bir birine çok uzak durabilir. Ya da dış alemde çok yakın duran iki şey, zihni alemde çok uzak durabilirler. Mesela dış alemde su ile toprak bir birine çok yakın durur ama zihni aleme intikal ettiği zaman aralarında belirgin bir fark oluşur. Zira su latif ve mülayim iken, toprak kesif ve serttir. Şimdi ben zihni alemimdeki izlenimi ve ölçüyü esas alıp, şöyle desem; “su ile toprak asla beraber bulunamaz.” Halbuki dış alemde toprak ile su anne ile evlat gibi bir birine yakındır. O zaman zihni alemdeki hükümlerle, harici alemdeki hükümleri ayrı tutup, ona göre değerlendirmek gerekir, yoksa çok batıl ve safsata hükümleri kabul etmek zorunda kalırız.

Yine harici alemde olaylar sebep sonuç ilişkisi içinde gerçekleşir. Mesela bir binanın yapılması temelden başlar, çatıya doğru kademe kademe olarak tedrici bir şekilde ilerler. Ama zihni alemde hayal ustası binayı tersinden başlayarak, sebeplere müracaat etmeden yapabilir. Önce çatıyı havada tutarak yapar, sonra temele doğru ilerleyebilir. Bu zihni alemde mümkündür. Zira harici alemdeki sebep sonuç münasebeti, zihni alemde geçerli değildir. Yani zihinde çok yakın olan, haricte çok uzak olduğu gibi, haricte yakın duran şeyler de zihinde uzak olabilir. Bu yüzden, bu iki alemin hükümlerini bir birinden ayrı düşünüp ona göre hareket etmek gerekir. Şekilci olan zahirperestler, zihni alemindeki mizansız ve muvazenesiz hayali kurgularını harici aleme tatbik ediyorlar, ya da harici alemdeki olayları zihni alemin kıstasları ile tatbik ediyorlar. Mesela hazreti Musa (as)’ın boyunu bir km olarak zihninde uzatmam mümkündür.

Bunu hayal efendi zihinde yapabilir. Ama bu zihni kurguyu harici alemde de tasavvur edip öyle kabul etmeye kalkarsam, hakikat ile hayal çarpışır, hakikat galip gelirse, Hazreti Musa (as)’a hürmet kırılır, hayal galip gelirse, hurafe yeşerir. Zahirperestler temsil ve teşbih vasıtasını bozuk ve fasit zihni melekeleri ile böyle hurafelere dönüştürmüşlerdir.